

خط ترکی باستان برآمده از هزاره های فلات ایران و آذربایجان

مهدی حسنی اردبیلی

چکیده:

ایمیل:

mehdi.hasani.ar@gmail.com

در این مقاله از دامگاهای ترکان در طی تاریخ صحبت می شود که عمری به درازی عمر ترکان دارند. استفاده از دامگاهای^۱ کهن ترکی در جای جای فلات ایران و تمدن های کهن منطقه نشانگر حضور فعال آن ها در تفکر «ترکان باستان» و انتقال آن به سایر نقاط و ما بین سایر اقوام می باشد که دلیل محکمی بر حضور فعال «ترکان در فلات ایران و آذربایجان و سایر نواحی» می باشد. کشف نشانه هایی از شروع تبدیل دامگاهها به نوشتار در آثار کهن آذربایجان و نیز کشفیات سومری و ایلامی دیده می شود. در این مقاله به سیر تاریخی تبدیل دامگاهها به الفبای اورخون پرداخته شده است.

وابستگی:

محقق تاریخ باستان ترکان

کلمات کلیدی: پروتوتورک، الفبا، اورخون، دامگا

استناد (آپا) :

حسنی اردبیلی، م. خط ترکی باستان برآمده از هزاره های فلات ایران و آذربایجان. ارومیه: فصلنامه تخصصی "مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک" - جلد ۰۱، شماره ۰۴، تابستان ۱۴۰۳. ۳۰۴۱-۸۶۹۰

شاپا

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Mehdi Hasani

Email:

mehdi.hasani.ar@gmail.com

Affiliation:

Researcher of ancient
languages

The Ancient Turkish Script Emerged from the Millennia of the Plateau of Iran and Azerbaijan

Abstract

In this article, we talk about the Damghas of the Turks throughout history, which have a life as long as the life of the Turks. The use of ancient Turkish tombs everywhere in the Iranian plateau and the ancient civilization of the region shows their active presence in the thinking of "ancient Turks" and its transfer to other places and among other ethnic groups, which is a strong proof of the active presence of "Turks" in the Iranian plateau. and Azerbaijan and other regions". The discovery of signs of the beginning of the conversion of Damghas into writing can be seen in the ancient works of Azerbaijan, as well as Sumerian and Elamite discoveries. In this article, the historical course of the transformation of Damghas into the Orkhon alphabet is discussed.

Key words: Proto-Turk, Alphabet, Orkhon, Damga

CITATION (APA):

Hasani, M. The Ancient Turkish Script Emerged from the Millennia of the Plateau of Iran and Azerbaijan. Urmia: "Studies on Azerbaijan and Turk's history" Specialized Journal, year 01, number 04, Summer 2024, ISSN: 3041-8690.

Mehdi Həsəni

E-poçt:

mehdi.hasani.ar@gmail.com

Mənsubiyət:

Əski dillər tədqiqatçısı

Qədim türk yazısı İran və Azərbaycan yaylasının minilliklərindən yaranmışdır

Xülasə

Bu yazıda türklərin ömrü qədər ömrü olan türk tarixi damğalarından bəhs edirik. İran yaylasının və bölgənin qədim sivilizasiyalarının hər yerində qədim türk məzarlarından istifadə edilməsi onların "qədim türklər" təfəkküründə fəal iştirakını və onun başqa yerlərə və başqa etnik qruplar arasında köçürülməsini göstərir ki, bu da onun fəallığının güclü sübutudur. İran yaylasında və Azərbaycan və digər bölgələrdə "türklərin" olmasına dəlildir. Damğasın yazıya çevrilməsinin başlanğıcının əlamətlərinin aşkar edilməsini Azərbaycanın qədim əsərlərində, eləcə də Şumer və Elam kəşflərində görmək olar. Bu yazıda Damğasın Orxon əlifbasına çevrilməsinin tarixi gedişatından bəhs edilir.

Açar sözlər: Prototürk, Əlifba, Orxon, Damğa

CITATION (APA):

Həsəni, M. Qədim türk yazısı İran və Azərbaycan yaylasının minilliklərindən yaranmışdır. Urmiya: "Azərbaycan və Türk tarixi araşdırmalar" İxtisaslaşdırılmış Jurnal, il 01, nömrə 04, Yay 2024, ISSN: 3041-8690.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Mehdi Heseni

E-posta:

mehdi.hasani.ar@gmail.com

Üyelik:

Antik dillerin araştırmacısı

Eski Türk Yazısı, İran ve Azerbaycan Platosunun Binlerce Yıllık

Döneminden Ortaya Çıktı

Özet:

Bu yazımızda tarih boyunca Türklerin ömrü kadar uzun bir ömrü olan Türk Damgalarından bahsediyoruz. İran platosunun her yerinde eski Türk mezarlarının kullanılması ve bölgedeki eski uygarlıkların "eski Türkler" düşüncesinde etkin bir şekilde varlık göstermesi, başka yerlere ve diğer etnik gruplara aktarılması da bu etkin varlığın güçlü bir kanıtıdır. İran platosunda, Azerbaycan'da ve diğer bölgelerde "Türklerin" varlığı. Damghas'ın yazıya dönüşmeye başladığına dair işaretlerin keşfi, Sümer ve Elam keşiflerinin yanı sıra Azerbaycan'ın eski eserlerinde de görülebilir. Bu makalede Damgas'ın Orhun alfabesine dönüşümünün tarihsel seyri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Proto-Türk, Alfabe, Orhon, Damga

CITATION (APA):

Heseni, M. Eski Türk Yazısı, İran ve Azerbaycan Platosunun Binlerce Yıllık Döneminden Ortaya Çıktı. Urmiye: Üç Aylık "Azerbaycan ve Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar" Uzmanlık Dergi, yıl 01, sayı 04, Yaz 2024, ISSN: 3041-8690.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دامغالاردان گلن دوزه ن / شومردن ایسیک گؤل گزه ن

یاغیلارا^۱ شاخان اوخ تک/ یومورتاسی یورک اوزه ن

مقدمه^۲:

بشر از زمان شناخت خود تلاش نموده تا حس مالکیتی را در درون خود داشته را به نحوی نشان دهد و در واقع ایجاد علائم مشخص به عنوان شناسه ای که بر آمده از باورهای مرتبط به آسمان که اولین همدم خیال پردازی های انسان بوده نیز در همین راستا می باشد، چنانچه ستاره هشت پر یا همان « علامت Dingir سومری که طبق نظر دانشمندان برآمده از تانقری ترکان می باشد » را نیز باید از اولین نمونه این حضور نمادین قدرت آسمان در زمین دانست که باعث دلگرمی انسان می گشته و در حقیقت پایبندی به این روش نیز به مرور باعث ایجاد سیستم مدون دامغاها در نزد ترکان و سپس اختراع خطی که امروزه به اشتباه اورخون نامیده شده است که ما در ادامه با بررسی این موضوع از چندین جنبه « ۱- اشاره به کهن ترین یافته ها از این نشانه های الفبایی، ۲-نگاهی به سیر تکاملی آن برای تبدیل به خط، ۳- بررسی قدیمی ترین محل حضور این الفبا و آثار نوشته شده با آن و زمان شکل گیری آن » به روشننگری درباره آن خواهیم پرداخت :

^۱ - یاغی : دشمن در ترکی باستان، نگا کنید : لغت نامه نیشانیان ماده yağı
^۲ - لازم به ذکر است که با توجه به محدودیت های چاپ و ... از نگارش چکیده صرف نظر شده است.

تصویر شماره ۱- نمونه ای از علامت دینقیر / تانقیری مکشوفه بر روی آياقی^۲ به شکل گاو که متعلق به هزاره قبل از میلاد پیدا شده در آذربایجان، موزه آذربایجان - تبریز (از آرشیو نگارنده) می باشد.

۱- اشاره به کهن ترین یافته ها از حروف اورخونی ترکان از اعماق تاریخ از دامغا تا خط

«دامغاهای ترکان» را که بعدها بصورت «حروف» در آمده اند در محل های مختلف و بر روی آثاری متعددی می توان بصورت «سیستماتیک . منظم و مدون» در روی سنگ نوشته ها، قبور نوشته ها، آثار مکشوفه از سفال های باستانی تا نقوش قالی ها و کلیم ها و کتاب هایی همانند دیوان الغات الترك و قوتادغوبیلیک مشاهده کرد که این امر حقیقت بقا و تداوم این درون مایه فرهنگی ترکان از روز شکل گیری تا تبدیل به «خط نوشتاری» را اثبات می نماید. حال، با آوردن شاهد هایی از قدیمی ترین نوع آنها در آثار مناطق باستانی متعدد اعم از «معبد کهن گوئبکلی تپه» در ترکیه، آثار سومری، آثار ایلامی، سنگ نگاره های منطقه فلات ایران و آذربایجان»، کهن بودن این علائم و حضور ترکان در این مناطق وسیع را نشان داد.

تصویر شماره ۲- ردیابی تامغای مشهور «آنا» در گوئبکلی تپه با قدمت ۱۱۵۰۰ سال تا چادر عشایر ترک (از آرشیو منصور رهبری)

^۲ - ایاق : به این ریتون ها در ترکی قدیم ایاق اطلاق می گردد که حتی نمونه هایی از آن به شکل ایاق : پا در آثار اتروسکی نیز مشاهده شده است، نگا دوققوز بیبیک از آغاسی اوغلو

تصویر شماره-۳- ردیابی نوار مزین به « تامغای آنا » که بر روی میز مخصوص حامل ماهی و دارای پنجه حیوان درنده که احتمالاً پنجه گرگ یا شیر برای فراری دادن نیروهای پلید(چنانچه هنوز هم دست گرگ در آذربایجان در این راستا کاربرد دارد) بوده و شاهزاده خانم ایلامی که به رسم بزرگان ترک، عمل « باغداش قورماق » را انجام داده است (بررسی موارد مطرح شده برای اولین بار توسط نگارنده انجام و شرح مفصل آن در کتاب « ایلامیکا » که در دست چاپ است، موجود می باشد)

تصویر شماره ۴- ردیابی تامغای « ائو » از کتیبه سومری و جام سفالی موزه آذربایجان در تبریز (از آرشیو شخصی نگارنده

مقاله)، بر روی ظرف مکشوفه از ایسیک گؤل قیرقیزستان تا آثار ناحیه حاجیلر ترکیه و فرش عتیقه آذربایجان

(از آرشیو پرفسور آغاسی اوغلو، Turkish world-studies)

تصویر شماره ۵- ردیابی نوشتار « نه نه : ننه : Nənə » از آثار سومری با استفاده از «تامغای آنا» که متعلق به عصر «پو-آ-

بی-نین»، ملکه سرشناس سومری شهر اور در ۲۶۰۰ ق.م (از آرشیو Turkish world-studies)

چنانچه مشاهده گردید، استفاده از دامگاههای^۴ کهن ترکی در جای جای فلات ایران و تمدن های کهن منطقه نشانگر حضور

فعال آن ها در تفکر «ترکان باستان» و انتقال آن به سایر نقاط و ما بین سایر اقوام می باشد که دلیل محکمی بر حضور

فعال «ترکان در فلات ایران و آذربایجان و سایر نواحی» می باشد.

۲- نگاهی به سیر تکاملی خط اورخون برای تبدیل شدن از تامغا به خط

^۴- با توجه به قدیمی بودن سنت داغ کردن علائم مخصوص هر شخص یا گروه بر روی احشام، در مقایسه با سنت مهر کردن پای نامه ها، واژه «تامغا» احتمالاً مرتبط با ریشه " Tam : آتش، سوختن " بود " در اویغوری کهن ؛ " Tamu : جهنم " در دیوان الغات التترک و سنگلاخ ؛ تامو : Tamu : جهنم

طبق بررسی های انجام شده توسط محققین، شواهدی از کاربرد الفبای ترکی بر آمده از دامغا در آثار سومری و ایلامی نشانگر رایج بودن آن در قبل از این دوره ها و نیز رواج خط میخی در منطقه بوده است که با قرار دادن آثار کشف شده از شکل های اولیه این خط در نقاط مختلف منطقه مورد بحث فلات ایران و حول آن با رجوع به «مهر مالیاتی مادی/ماننایی مکشوفه از زیوه» با قدمت ۳۰۰۰ سال که دقیقا با این الفبایی که بعدها آن را «خط اورخون» نامیده اند نوشته شده و کنار هم قرار دادن آن هم با بشقاب مکشوفه از کورگان «شاهزاده ترک سکایی» (قیزیل زره لی ساواشچی/ رزمنده زرين زره) در قزاقستان با قدمت ۲۵۰۰ سال، نتایج جالبی به دست می آید که تیتروار ذکر می شود :

الف- رواج این دامغاها در فلات ایران و حول آن توسط ترکان در زمان قبل از کشف خط میخی در بین النهرین بوده است، چنانچه سنگ نگاره های متعدد مکشوفه از فلات ایران شاهدی قوی بر این مدعا می باشد.

ب- با تکیه به کشف آثار نوشته شده توسط خط ترکی باستان (که به اصطلاح اورخون نامیده شده) بر روی «بشقاب کورگان ۲۵۰۰ ساله ایسیک گؤل» و نیز «مهر مالیاتی ۳۰۰۰ مانانایی در زیوه» و نشانه هایی از آن بر روی «آثار ۵۰۰۰ سال سومری»، می توان گفت: در زمانی که ترکان خطی مجزا از خط میخی سومری را برای نوشتار داشته اند، تازه تلاش هایی برای ایجاد خط مستقل در نزد پارسیان به سفارش داریوش در ۵۲۰ ق.م توسط کاتبان ایلامی ایجاد شده و بعدا نیز به فراموشی سپرده شده است
 پ- با دقت در ثبت تامغاهاى ترکی در کتاب «دیوان الغات الترك» و «قوتادغوبیلیک» و نیز استفاده از «خط ترکی باستان در کتیبه های اورخون و یئنی سئی» می توان نتیجه گرفت که تداوم این دامغاها و خط به وجود آمده از آن که کاملا همراستا با تفکر ترکی بوده امری ثابت شده است، چنانچه حتی آنها را در اعصار بعدی بر روی قبور و آثار هنری ترکان در شرق و غرب دنیا نیز می توان ردگیری نمود.

ج- احتمال دارد که قبل از تبدیل کامل این دامغاها به الفبای ترکی باستان، نوشتاری برآمده از هر دو نیز وجود داشته است که در حقیقت کتیبه مکشوفه در ناحیه «زاکالاتای کشور آذربایجان» شاهد قوی در این راستا می باشد .

تصویر شماره-۶- تصویر دامغاهاى متعلق به قبایل ترک در دیوان الغات الترك و نمونه کهن تر همین دامغاها در فلات ایران

(از آرشیو دوست گرامی دکتر ارگین افشار و دکتر ناصری فرد)

تصویر شماره ۷- تصویر مهر مالیاتی دانشگاه شیكاگو مکشوفه از زیوه (زیویه) با خط پیشا-اورخون و متعلق به عهد ماناناها که توسط بختیار تونجای به ترکی قرائت شده است: قلعه - پاران - شمارش - کاروان یا ایلچی یعنی در واقع مهر مالیاتی قلعه پاران بوده است (پاران قومی از اوغوزها در نوشته آشوری و همان قبیله پاران است که اشکانی ها هم به آن منتسب هستند)

تصویر شماره ۸- بشقاب مکشوفه از کورگان ترکان سکایی در «ایسیک گؤل قرقیزستان» با قدمت ۲۵۰۰ ساله مزین به خط ترکی باستان (هزار سال قبل از قرائت کتیبه اورخون) و دامغای «ائو» به همراه اشیای طلایی و سایر موارد که نشان دهنده رایج بودن این خط و نوشتار در اعصار قبل از آن در نزد ترکان بوده و بر تئوری مطرح شده ما صحه می گذارد (از آرشیو شخصی پرفسور آغاسی اوغلو)

۳- بررسی قدیمی ترین محل حضور خط اورخون و آثار نوشته شده با آن

در کنار کشف نشانه هایی از شروع تبدیل دامغاها به نوشتار در آثار کهن آذربایجان و نیز کشفیات سومری و ایلامی، باید قدیمی ترین شباهت را متعلق به شناسایی « ۳۳ حرف ترکی باستان در کتیبه Bibi » مکشوفه از شمال فنیقیه متعلق به

قرن ۲۲ ق.م (۴۲۰۰ سال قبل) دانست که سر منشا «خطوط ترکی باستان اورخونی و ترکی باستان اتروسکی» است خوانندگان گرامی خود با مقایسه کتیبه های ذیل به نتیجه فوق الذکر خواهند رسید:

Gobustan
 Bəzi Türk runik işarətlər burada bulunur, amma fərqli işarələr də vardır.
 Elşad Ailili - Bakü

خطوط اورخونی قوبوستان آذربایجان

PIKTOGRAMLAR		GÜNEY-DOĞU ANADOLU - AZƏRBAYC.	
	Zaqatala 4000	Günəşlə Ulduzun aň simvolu təka	
	Xanlar 3500		Subar, 4000 il
	Alban 2000		Zakatala, 3500-4000 il
	3000 davam edir		Qavratəpa, 4500 il
			
			
			
			

Zaqatala daş üzərində yazı

Azərbaycanda xurcun və xalça üzərində Türk damğa yazısının imgələri (hərfləri)

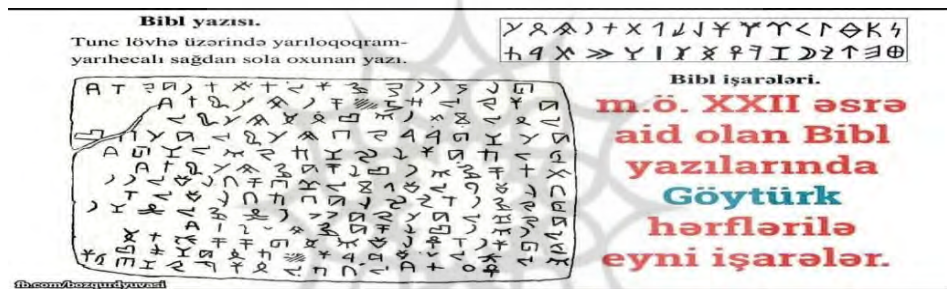
تصویر شماره ۹- تصاویری از کشف شکل باستانی تر الفبای ترکی در ناحیه قوبوستان، زاکالاتا و سایر نقاط در کشور آذربایجان که تا عهد معاصر در فولکلور تداوم داشته و بر روی قالی های آذربایجان نیز قابل ردیابی می باشد

2. Zakatala damğalı daşı.

تصویر شماره ۱۰- ارائه دو خوانش از کتیبه مکشوفه از ناحیه زاکالاتا که به طریق دامغا-خط نوشته شده و اشاره به غار انجام مراسم دارد: خوانش اولی متعلق به آغاسی اوغلو: **ایچ آنت ار آنتق**: آنقرا آند ایچ و خوانش دومی با قرائت منصور رهبری و بختیار تونجای: **اونق + ار + آنت + آش**: اونقور آنتاش
 لغات: اونقور: ünqür; غار: آنقی تاش; آنی تاش: anı taş; سنگ یادبود

تصویر شماره ۱۱- وجود ۳۳ حرف^۵ از «خط ترکی باستان»^۶ که به اشتباه اورخون نامیده می شود «در کتیبه Bibl مکشوفه از شمال فنیقیه متعلق به قرن ۲۲ ق.م (یعنی ۴۲۰۰ سال پیش) نشانگر کهن بودن زمان ایجاد آن می باشد، البته که همین ناحیه متعلق به اواخر تشکیل پهنه تمدنی کور-آراز بوده و سرمنشا تشکیل خطوط سامی نیز می باشد (البته که متن کتیبه تاکنون قرائت و سامی بودن آن اثبات نشده است)

⁵ - TARİH VE ARKEOLOJİ: Ekim 2016 : <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2016/10/?m=1>

⁶ - لازم به ذکر است که پرفسور dunand تا کنون موفق به شناسایی ۱۱۵ نوع علامت لولوگرامی و هجابی از ۱۰ کتیبه برنزی و سنگی این ناحیه شده است: Dunand M. Biblia Grammata. Beyrouth, 1945,71-185

باستان به همراه سایر علائم را دارا هستیم. البته که کتیبه جزیره لمنوس به عنوان نمونه اولیه ای از خط ترکی باستان و متون مکشوفه بر روی مهر مالیاتی ۳۰۰۰ ساله مانانایی در زیویه و نیز بشقاب مکشوفه ۲۵۰۰ ساله از کورگان ایسیک در قزاقستان نیز شاهد های کهنی از رایج شدن خط ترکی باستان در جغرافیای فلات ایران و آذربایجان و فلات آناتولی و کتیبه های ۱۵۰۰ ساله اورخون، یعنی سئ و... هم در شرق هستیم.

منابع و مأخذ:

فرهنگ ریشه شناختی زبان فارسی، دکتر محمد حسن دوست، نشر فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران، سال ۱۳۹۳،
مجموعه پنج جلدی، جلد اول

Doqquz Bitik, Firudin Ağasioğlu, Bakı 2014, 5 cild

<http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html> and <https://Starlingdb.org>

<https://www.Nisanyansozluk.com>

The university of chichago oriental institute publication volume 17, Thomas A.Holland and Thomas G.Urban, S 92, i-A.4.Lions

<https://bextiyartuncay.wordpress.com/2014/06/27/midiya-mohuru-uz%C9%99rind%C999ki-turkc%C9%99yazi-bar%C9%99d%C9%99-bar-nec%C9%99-soz/#comment-221>

https://azerbaijani-studies.blogspot.com/2012/11/iran-yaylas-turan-besiyi-2_23.html

Dunand M. Biblia Grammata. Beyrouth, 1945,71-185

TARİH VE ARKEOLOJİ: Ekim 2016: <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2016/10/?m=1>

Gramática de la Lengua Elamita By Enrique Quintana Cifuentes, Madrid 2013 Vision Libros,Glosario Elamita : P 184

The Case Of Elamite Tep-/Tip-And Akkadian Tuppū,Jan Tavernier, Katholieke Universiteit Leuven